

LOFTAHAMMARS HULTÖ

Natur

Som en skyddande barriär utanför Kälsingsö- och Hulölandet ligger Hultö. Endast ett smalt sund, Strömmen, skiljer ön från fastlandet. Loftahammars Hultö är -som det mesta i detta landskap- långsträckt i inlandsisens rörelseriktning nordväst-sydost. Man kan beskriva Hultö i termer av läsida och stötsida, precis som en isslipad klippa. Den östra sidan eller öhalvan är, likt en stötsida, mjukt sluttande ner mot vattnet och i avsaknad av grov morän och annan söndersprängd sten. Denna sida domineras av tjocka jordlager och alléhanda lövträd. På den andra sidan ön, motsvarande läsidan, är marken mager, brant och söndersprängd. Här finns moränblocken och barrskogen. Detta betyder också att från norra till södra Hultö sträcker sig en höjdrygg likt en rullstensås, som markant avgränsar de två öhalvorna från varandra.

Den södra udden, Klompudden, sticker likt en krökt tå, ut från Hultölandet, som i sin tur har formen av en bylsig strumpa. Hela Klompudden domineras av en röd finkornig granit.

Hultö ger genom de avsläntade stränderna ett lågt intryck, men höjdryggen ligger upp till 15 meter över havet. De centrala och största delarna av ön ligger strax över och under tio meter.

Den tudelade naturbilden till trots domieras Hultö av blandskog, som i vissa fall sträcker sig ända ner till vattnet. På håll skänker detta ön en mycket ljusare och mildare färgskala än de annars sedvanliga mörka och lite enahanda barrskogsridåerna. Utmed vattenbrynet växer ställvis imponerande alar och på östra sidan finns en dunge med kraftiga spärrekar.

Historia

Förhistoria

Inga förhistoriska lämningar finns vare sig på Hultö eller i dess direkta närhet. Merparten av ön var förvisso så pass vattenbefriad, att den var bebod under i alla fall järnålder. Men varför skulle man bosätta sig här? En liten ö i utpräglad innerskärgård -även då- och i utkanten av den centrala bygden, kan inte ha varit så lockande för något annat än möjligtvis bete och jakt.

Namn

Hultö är ett vanligt namn på öar i Smålands skärgård. Näst intill varje socken har sin egen Hultö, så det gäller att hålla ordning på sockentillhörigheten. Ibland finns den angiven i namnet, som i Loftahammars Hultö. Ordet hult, som numera ytterst sällan används i dagligt språkbruk, är fornsvenska och betyder liten skog, skogsdunge och återfinns idag i ett otal ortnamn, huvudsakligen som efterled. Ortnamn på -hult dateras vanligtvis till medeltid, ofta till dess senare hälft, och anses beteckna de kolonisationer som gjordes i lövskogsdominerade marker runt de dåvarande centralbygderna. Inget föranleder oss att tro, att hult i Hultö skulle ha någon annan vare sig historia eller betydelse.

Jordnatur

I jordeboken från 1544 anges Hultö som ½ mantal frälse i skären. Sedan när ön varit frälsegods vet vi däremot inte. Som de flesta gårdar i trakten utgjorde Hultö tillsammans med Kälsingsö och Hulö mot seklets slut Vinäsgods. Vinäs var en av rikets uråldriga sätesgårdar och hade ingått i Bo Jonson Grips vidsträckta domäner. Hultö förblev frälsegods, troligen under Vinäs, till i alla fall 1718.

Av någon ännu okänd omständighet hör Solidö, långt ute vid Björkö, till hemmanet Hultö. I en arealavmätning av Hultö från 1730 redovisas också Solidö (se separat beskrivning Solidö).

Bosättning

Namnet låter oss sålunda ana en medeltida etablering på Hultö. Men mer exakt när under medeltid någon slog ner sina bopålar på Loftahammars Hultö är okänt. Senare delen av medeltid är en gissning, som tycks trolig för många av skärgårdens öar.

Den äldsta lantmäterikartan över Hultö är en arealuppmätning från 1796, i vilken ön kallas Lilla Hultö och utgör ½ hemman. (Förleden Lilla blir adekvat först i förhållande till sin motsats. Men var finns/fanns Stora Hultö?) Det fanns 1796 en gård på ön och den låg på i princip samma tomt som våra dagars Hultö 1:2, dvs den södra gården. Bostadshuset, det tycks finnas två parallellt uppförda, ligger ungefärligen där dagens mangårdsbyggnad ligger. Ladugården där emot är uppförd i slänten nordost om hustomten, till skillnad från dagens ladugård som ligger söder därom. Det finns inga sjöbodar eller bryggor markerade på kartan. All den dåvarande åkermarken ligger inom dagens åkerarealer, på ett litet undantag när. Åkermarken är genomgående omgärdad av slättermark, som i sin tur är hägnad, för att stänga betande kritter ute. Kartan är mycket enkelt utformad och informationen är sålunda knapp.

Bara några år senare finns totalt fyra brukare till hemmanet på Hultö.

Storskifte

År 1825-26 genomfördes storskifte på Hultö, som då brukades som två frälsehemman om ¼ mantal vardera. Den gamla gården hade alltså delas i två lika stora delar någon gång under 1800-talets första år. De gränser och tomtplatser som blev resultatet av storskiftet, är de ännu existerande. Eftersom markerna delades på ett tillfredsställande sätt och hemmansklyvningar därefter inte blev aktuella, uppstod aldrig behov av en laga skiftesförrättning av Hultö- gårdarna. Storskifteskartan visar att åkerarealen har expanderat på den tidigare

slåttermarkens bekostnad. Ofta det enklaste sättet att utöka den odlade jorden. Men vid storskiftet fanns det ännu mycket ängsmark kvar. Behovet av ängs- eller slåttermarken minskade successivt under 1800-talet i takt med att man började odla fodergrödor. Övriga ön nyttjades liksom tidigare till bete.

1900-tal

På 1930-talets ekonomiska karta kan vi konstatera att tiden på många sätt stått stilla på Hultö. Gårdarna ligger på samma plats som vid storskiftet, vägen likaså. Detsamma gäller inägomarken, men här dock en stor förändring skett; all ängsmark är nu inkorporerad med åkern, som dessutom är ytterligare utökad. Vallodlingen tycks helt ha tagit över slåttermarkens roll. De forna små och oregelbundet formade åkergårderna, sammanbundna av ängsmark och intrikata dikessystem, är nu sammanslagna till rationella enheter lämpade för då moderna jordbruksmaskiner. På Klompudden har ett nytt amöbaformat åkergärde sett dagens ljus.

De båda Hultögårdarna var ännu på 1950-talet ungefärligen jämnstora till areal, innehåll och djurbesättning; två-tre hästar och tio nöt. Bebyggelsen var också ungefär jämngammal. De yttre förhållandena hade inte på något anmärkningsvärt sätt ändrat sig sedan 1930-talet.

På öns sydöstra strand har före 1945 en tomt avstyckats för lägenheten Solvik. Den försiktiga skalan till trots, är hela anläggningen riktigt herrgårdsaktig; en tydlig centralaxel i form av en stig, som börjar mitt på bostadshusets långsida, löper rakt genom fruktträdgården och ner till sjön. All mark och i synnerhet fruktträdgården, ligger lika fördelad på båda sidor stigen. Till Solvik hör sjöbod och en skyddad liten hamn.

Fiske

På storskifteskartan finns vid Strömmen två bryggor utritade, precis där den ena av de sjöbodar som finns idag, ligger. I den fiskesatistik som upprättades 1880 redovisas 2 fiskare med tillsammans 30 skötar och en not på Hultö, men inga ålredskap. Man ägnade sig alltså enbart åt strömmings- och fjällfiske. Eftersom Solidö särredovisas i tabellerna berör siffrorna enbart ön Hultö. 1961 uppges 4 binäringsfiskare finnas på ön. Under tiden 1930-60 hade förvisso den ena av gårdarna varit mer inriktad på fiske än jordbruk, men det uppväger ändå inte den höga siffran. Frågan är dock vad som räknades som binäringsfiske?

Granit

Klompuddens fina röda granit lockade under 1900-talets första hälft till brytning. Till en början fördes troligen råblocken till Västervik för bearbetning till gatsten. Senare höggs gatstenen fram på plats i brottet. Utskeppning ägde rum från en liten av skrotsten uppbyggd kaj precis intill stenbrottet. Brottet är halvcirkelformat och ca 60 meter i diameter och brottväggarna upp till åtta meter höga.

Bebyggelse

Man lockas lätt att se de båda Hultögårdarnas bebyggelse som lika intakt sedan storskiftet som markerna och ägogränserna, men så är inte fallet. Tomterna är desamma, men inte byggnaderna och inte heller alltid deras placering. De båda nuvarande manhusen liknar mycket varandra och är ungefärligen jämngamla

(1860- och 70-tal). De ligger båda på åschrönet och vänder finsidan mot inägorna och Strömmen. De är båda uppförda på dubbel bredd i 1½ plan med förhöjt väggliv, på långsidorna förstärkt av sk sidliggare, låga fönster under takfoten. De har båda lite herrgårdskaraktär tack vare de bodar som är uppförda som flygelbyggnader och markerade centralpunkter genom de öppna verandorna mitt på ”fina” långsidan. Mangårdarna är noggrant avskilda från fägårdarna. Den södra mangården är omgärdad av en magnifik stenmur och övervakas av en gigantisk kastanj. Från ”bygatan” upp till finingången och den lövsågade verandan är frukträd planterade som i en allé. Den norra gården omgärdas av ett rödmålat trästaket. Ladugårdarna ligger sedan sekelskiftet 1900 på behörigt avstånd från boningshusen. Allt är just så falurött, så försiktigt försett med lövsågerier, så inbäddat i lummig grönska och så omgärdat av stenmurar som det bara kan vara i Småland. Till båda mangårdarna hör praktfulla trädgårdar med syrenbersåer, frukodlingar, rosenrabatter mm.

De flesta ekonomibyggnader som behövdes under självhushållets dagar finns fortfarande kvar, om än utan egentlig användig Ladugårdar, magasin, jordkällare, brunnar med överbyggnad, lillstugor och bodar, sjöbodor och bryggor. Alla byggnader på fägårdarna är lika faluröda och småländska som manhusen.

De ”torplägenheter” som idag ligger i den mjuka sydslänten på Klompudden är flyttade till platsen. Den västliga, Solvik, flyttades hit redan under 1900-talets början. På 1930-talet fanns en mycket stor fruktträdgård i slänten ner mot sjön. Bostället är omgärdat av både gärdesgård och stenmur och utrustat med jordkällare. De båda andra ”torpen” är flyttade till platsen senare och i syfte att vara sommarbostad. Alla är dock försiktigt inplacerade i på sina tomter och utan förhandskunskap skulle man lätt tro att de legat där de ligger sedan urminnes tider. De har under årens lopp hunnit förses med både kökstäppor och potatisland, vilket hjälper till att förstärka intrycket av ålder.

På öns östra sidan vid färjeläget ligger en sentida sommarstuga.

Nuläget

De båda Hultögårdarna är sedan flera decennier fritidsbostäder, men föga moderniserade eller förändrade exteriört. Alla bostadshus på Hultö tjänar idag som fritidsbostäder och om vintern lyser det inte ur ett endaste fönster. De flesta ekonomibyggnader och uthus finns också kvar liksom trädgårdar och bygata. Markerna brukas av arrendator(er) som också har betesdjur gående på ön. Hultö är en sann jordbrukspastoral, som har mer gemensamt med fastlandets gårdar än öarnas skärgårdshemman. Flera av de gamla hankärdesgårdarna och stenmurarna inhägnar fortfarande inägomarken. Flydda tiders flit och mödor visar sig också i de många noggrant ihopplockade odlingsrösen.

Skydd och förordningar

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Lantmäteriets arkiv

Kalmar läns museiarkiv

Ortnamnen i Tjust. Lennart Moberg, Tjustbygden 1947

Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976

Västerviksområdets berggrund. Erik Elfström 1998

Stenbrott inom Västerviks kommun mellan Gränsö kanal och Loftahammar.

Bengt Molander 2002

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2001

Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883